

تحلیل راهبردی جایگاه و نقش زنان افغانستان در مذاکرات صلح با بهره‌گیری از مدل SWOT

داکتر نوروزعلی کریمی*

چکیده

زنان امروز تقریباً در تمام عرصه‌ها حضور دارند و این امر نشان می‌دهد که در عصر کنونی، حوزه‌های مختلف به مشارکت زنان نیاز دارند. یکی از این نیازمندی‌ها در عرصه صلح و امنیت است که مشارکت زنان را از لازمه‌های صلح پایدار دانسته و این امر در مجامع بین‌المللی تحت عنوان مشارکت معتادار زنان در صلح مورد تأکید قرار گرفته است. در افغانستان هم مسئله حضور زنان در مذاکرات صلح یکی از موضوعات داغ این پروسه است که اکنون با آغاز مذاکرات بین‌افغانی و حضور چهار زن در هیأت مذاکره‌کننده دولت افغانستان وارد مرحله جدید شده است. با توجه به اهمیت حضور مؤثر و نقش مثبت زنان در صلح، ضرورت این کار وجود دارد تا نقاط قوت، فرصت‌ها، نقاط ضعف، آسیب‌ها و تهدیدهایی که زنان در این مذاکرات به آن‌ها مواجه‌اند، شناسایی شده و با استفاده از نقاط قوت و فرصت‌های موجود بتوان راه‌کارهایی در راستای رفع موانع و دور کردن تهدیدها ارائه داد. در پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از مدل SWOT و با استناد به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای هیأت مذاکره‌کنندگان)، نقاط قوت و ضعف درونی و

* کاندید دکترای رشته مطالعات زنان.

هم‌چنین فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی زنان در مذاکرات صلح گردآوری شده است. سپس با استفاده از راهبرد پیشنهادی مبنی بر نظر متخصصان از نقاط قوت درونی و فرصت‌های محیطی در راستایی جبران محدودیت‌های درونی و رفع تهدیدهای بیرونی زنان در مذاکرات استفاده شده و راه‌کارهایی در جهت تقویت جایگاه و نقش مؤثر زنان افغانستان در مذاکرات صلح و مراحل پس از صلح ارائه شده است.

واژگان کلیدی: زنان، مذاکرات صلح، افغانستان، مدل SWOT.

۱. مقدمه

زنان واقعیت انکارناپذیر هر جامعه انسانی‌اند و تحقیقات نشان می‌دهد که حضور آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها در سطح جهانی رو به افزایش است. (O'Reilly, Ó Súilleabháin & Paffenholz, 2015: 2) این حضور حکایت از نیازمندی جوامع در خصوص مشارکت زنان دارد که منحصر به یک حوزه خاص نبوده؛ بلکه در عرصه‌های مختلف محسوس است. یکی از حوزه‌هایی که حضور و مشارکت مؤثر زنان را می‌طلبد، صلح و امنیت و هم‌چنین مذاکرات و تلاش در راستای آوردن صلح است. شواهد نشان می‌دهد هر قدر نقش زنان در صلح مؤثر و معنادار باشد، صلح مداوم و پایدارتر خواهد بود (Boswinkel, Göth & Kamminga, 2019: 1). بر این اساس، نقش زنان در گفت‌وگوی صلح و بازسازی با اهمیت است و به باور برخی باید از حضور آن‌ها در این پروسه حمایت کرد:

«حمایت از زنان در راستای آوردن صلح و بازسازی مهم و حیاتی است. ضرورت این امر نه تنها به دلیلی که چون یک کار درست است، باید انجام شود؛ بلکه به این جهت نیز است که اکثر جوامع آسیب‌دیده از جنگ و خشونت به نیرو و توانمندی‌های زنان‌شان ضرورت مبرم دارند. این زنان‌اند که در بدترین شرایط جنگی بار حفاظت از خانواده‌ها و اجتماع‌شان را به دوش می‌کشند. این بار حتی در زمانی که از دست پیکارجویان فرار می‌کنند، نیز به عهده آن‌ها است. در جریان نابسامانی‌ها و هرج و مرج و هم‌چنین ترک خانه‌ها و بی‌جاشدن، زنان سهم عمده در حفظ ثبات و پایداری ایفا می‌کند. پس در نظر گرفتن سهم زنان در مذاکرات صلح و بازسازی در هر کشوری که در آن تلاش‌های برای صلح جریان دارد، یک ضرورت مبرم است.» (Rehn & Ellen, 2002: Vi)

افغانستان یکی از این کشورها است که تلاش‌ها برای آوردن صلح در آن جریان دارد. یکی از موضوعات داغ در پروسه صلح افغانستان، مشارکت زنان در مذاکرات است. این مسئله با شروع مذاکرات مستقیم میان دولت افغانستان و گروه طالبان که چندی است کلید خورده، وارد مرحله

جدیدی شده است. در این مرحله، چهار تن از اعضای هیأت مذاکره‌کننده دولت افغانستان را زنان تشکیل می‌دهند؛ در حالی که از طرف طالبان هیچ زنی در مذاکرات صلح حضور ندارد. بر این اساس، بررسی جایگاه و نقش زنان افغانستان در این مذاکره که احتمالاً فردای افغانستان را رقم خواهد زد، یک ضرورت است؛ از این رو، سؤال محوری این بررسی معطوف به این است که بدانند مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف و با تهدیدها و فرصت‌های پیش روی زنان افغانستان در مذاکره صلح با طالبان چیست؟

در همین راستا، تحقیق حاضر تلاش می‌کند تا نقش و جایگاه زنان افغانستان در مذاکرات صلح را به روش توصیفی-تحلیلی با به‌کارگیری مدل SWOT و با استناد به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای گروه مذاکره‌کننده) مورد بررسی قرار دهد؛ طوری که نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها در این خصوص مورد شناسی قرار گرفته و متناسب به آن راهبرد/استراتژی ارائه می‌شود. بهره‌گیری از روش SWOT در پژوهش حاضر از چند جهت حائز اهمیت است: از یک طرف برای بررسی همه‌جانبه و علمی جایگاه و نقش زنان در مذاکرات صلح نیاز است تا دیدگاه صاحب‌ناظران و نخبگان که ناظر بر اوضاع بوده و در واقع از بیرون به موضوع نگاه می‌کنند، بررسی شود و از طرفی هم نیاز به کسانی داریم که مستقیم در جریان این گفت‌وگو قرار دارند و در واقع از درون به موضوع می‌نگرند. بر این اساس، مدل SWOT گزینه مناسب برای این پژوهش است که می‌شود در قالب آن جایگاه و نقش زنان در مذاکرات صلح را با استناد به دیدگاه صاحب‌ناظران که از بیرون به قضیه می‌نگرند و هم‌چنین دیدگاه خود اعضای هیأت مذاکره‌کننده، به‌ویژه زنان مذاکره‌کننده، که در واقع نگاه از درون به قضیه دارند، مورد تحلیل قرار داد. علاوه بر این، باتوجه به کاربرد آینده‌پژوهی که مدل SWOT دارد، می‌توان با شناسایی درست نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای زنان در مذاکرات صلح، یک تحلیل راهبردی مبنی بر آینده و مراحل پس از صلح ارائه داد.

طرح کلی پژوهش حاضر شامل دو مرحله است؛ به این ترتیب که در مرحله نخست، ذیل ادبیات نظری تحقیق، مفهوم مشارکت زنان به طور عام و مشارکت معنادار زنان در صلح به صورت خاص در منابع و اسناد معتبر بین‌المللی بررسی شده و سپس به حضور معنادار زنان افغانستان در مذاکرات صلح پرداخته شده است. در این مرحله، هم‌چنین ذیل ادبیات تجربی تحقیق، به پیشینه موضوع پرداخته شده است؛ به طوری که کارهای انجام‌شده و مرتبط با موضوع معرفی و سپس تفاوت آن‌ها با پژوهش حاضر بیان شده است. به همین ترتیب، معرفی مدل SWOT و روش کار نیز ذیل روش پژوهش در این مرحله بیان شده است. بعد از روشن‌ساختن مفاهیم مشارکت زنان، مشارکت معنادار زنان در صلح و حضور زنان افغانستان در مذاکرات صلح، در مرحله دوم که در واقع یافته‌های پژوهش است، جایگاه و نقش زنان افغانستان در مذاکرات صلح با روش SWOT تحلیل شده است. در این مرحله، نقاط قوت،

ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای زنان در مذاکرات صلح با استناد به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای گروه مذاکره‌کننده) شناسایی و راهبرد متناسب نیز ارائه شده است. در اخیر هم از این پژوهش نتیجه‌گیری صورت گرفته است.

۲. ادبیات تحقیق

۲-۱. ادبیات نظری تحقیق

۲-۱-۱. مشارکت معنادار زنان در صلح

نخستین بار در سال ۱۹۹۵ در کارپایه عمل و اعلامیه پکن^۱ بود که در رابطه به حضور زنان در قدرت و مشارکت در تصمیم‌گیری سخن گفته شد و ضمانت دسترسی برابر، مشارکت کامل در ساختار قدرت، تصمیم‌گیری و رهبری در خصوص زنان به صورت صریح بیان شد. به عبارت دیگر، در چهارمین اجلاس جهانی زن^۲ بود که با حضور نمایندگان از ۱۸۹ کشور، مشارکت کامل و برابر زنان در امور سیاسی، مدنی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خواسته شد و از این اجلاس به عنوان نشست تاریخی در موضوع زنان یاد شده است (O'Reilly, Ó Súilleabháin & Paffenholz, 2015: 2). بعد از این بود که مفهوم مشارکت زنان در تصمیم‌گیری برجسته شد. هرچند مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۸۲ قطع‌نامه شماره ۳۷/۶۳ را در رابطه به مشارکت زنان در تحکیم صلح و همکاری‌های بین‌المللی تصویب کرد که مطابق آن نقش زنان مانند مردان در توسعه و کمک به صلح بین‌المللی حساس و حیاتی خوانده شد (شهیندخت، ۱۳۹۶: ۱۰۷)؛ اما آنچه در خصوص مشارکت زنان در صلح مهم است، قطع‌نامه ۱۳۲۵ شورای امنیت^۳ است که در سال ۲۰۰۰ درباره زنان، صلح و امنیت^۴ به تصویب رسید و بر اساس آن، خواسته شد تا زنان در ساختار تصمیم‌گیری و فرایند صلح گماشته شوند، Rehn & Ellen (2002: 81). در این سند به اهمیت حضور زنان در حفاظت از صلح و همچنین نقش مهم آن‌ها در حل منازعه و تأمین صلح باثبات پرداخته شده است. این اولین قطع‌نامه از سلسله قطع‌نامه‌هایی محسوب می‌شود که با تمرکز بر حقوق زنان و برابری جنسیتی با آجندای صلح و امنیت در بستر شورای امنیت به تصویب رسیده است. اکنون این تعداد به ده قطع‌نامه رسیده است که در مواردی چارچوب مفهومی پیوسته را در چهار محور شامل منع خشونت، مشارکت زنان، محافظت و تلاش‌های امدادی در راستای

1. Beijing Declaration and Platform for Action.
2. The Fourth World Conference on Women.
3. S/RES/2000) 1325).
4. United Nations Security Council Resolution 2000) 1325) on Women, Peace and Security.

پشتیبانی و بهبودی در بستر خشونت و پس از خشونت شکل می‌دهد (YOSHIDA & LINA 2021: 19-20). بعد از تصویب این قطع‌نامه استفاده از اصطلاح «معنادار» توسط مجامع بین‌المللی بیش‌تر رایج شد تا به عنوان یک رهنمود هدف، سهم‌گیری بیش‌تر و مطلوب را در فرایند تصمیم‌گیری بیان کند (UNWomen, 2018: 11). بر این اساس، در قطع‌نامه‌های اخیر در رابطه به زنان، صلح و امنیت (قطع‌نامه ۲۱۲۲ مصوب سال ۲۰۱۳) و (قطع‌نامه ۲۲۴۲ مصوب ۲۰۱۵) به طور قاطع روی «مشارکت معنادار» زنان تأکید صورت گرفت. ماده ۱۴ قطع‌نامه ۲۱۲۲ مشارکت معنادار و کامل زنان را خواهان است و در ماده ۱ قطع‌نامه ۲۲۴۲ از کشورها خواسته شد تا مشارکت زنان در تصمیم‌گیری را در سطح ملی و محلی و نهادهای بین‌المللی افزایش داده و زمینه شمولیت معنادار آن‌ها را در تصمیم‌گیری‌ها، به‌خصوص در پروسه صلح، مذاکرات و بازسازی پس از خشونت مهیا سازند.

اما آنچه در این تحقیق از مفهوم مشارکت معنادار زنان در صلح مورد نظر است، بیش‌تر تعریف عملیاتی از این مفهوم است؛ تعریفی که (Paffenholz, Ross, Dixon, Shluchter & True, 2016) با بیش از دو و نیم دهه کار روی پروژه تحقیقاتی مشارکت گسترده^۱ با انجام چهل مطالعه موردی در ۳۶ کشوری که درگیر خشونت، مذاکرات صلح و گذار از جنگ به صلح بوده‌اند، ارائه کرده است. او در گزارش خود تحت عنوان «به زنان نقش واقعی دهید، نه این‌که حضور آن‌ها نمادین باشد...»^۲ مدلی مبتنی بر هفت روش زیر را برای حضور معنادار زنان در صلح ارائه کرده است: (۱) حضور مستقیم زنان در میز مذاکره؛ زنان عمدتاً از طریق سهمیه‌بندی در مذاکرات صلح حضور مستقیم دارند. (۲) حضور نظارتی زنان؛ زنان به عنوان ناظر فرایند مذاکرات صلح را نظارت می‌کنند. (۳) حضور مشورتی زنان؛ زنان به عنوان مشاوران رسمی یا غیر رسمی در فرایند مذاکرات سهم‌اند. (۴) حضور زنان به عنوان اعضای گروه فراگیر؛ زنان عضویت کمیسیون‌هایی را می‌گیرند که تسهیل‌کننده صلح‌اند یا برای بعد از توافق صلح شکل می‌گیرند و یا هم کمیسیون‌های صلح در امور صلح‌اند. (۵) مشارکت زنان در کارگاه‌های حل مسائل در سطح عالی؛ زنان در این کارگاه‌ها که به منظور مهارت‌ورزی در مذاکرات صلح برگزار می‌شوند، شرکت می‌کنند. (۶) مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌هایی مبتنی بر آرای عامه مردم؛ زنان در تصمیم‌گیری‌هایی حضور دارند که بر اساس آرای عمومی مردم گرفته می‌شود. (۷) مشارکت زنان در اقدامات گسترده و گروهی؛ زنان در اقدامات گروهی حضور دارند (Paffenholz, Ross, Dixon, Shluchter, 2016).

1. Meaningful.
2. S/RES/2013) 2122).
3. S/RES/2015) 2242).
4. Research Project - Broadening Participation.
5. Making Women Count - Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations.

14: 2016) ter & True). پس بر اساس این مدل، مشارکت معنادار زنان در صلح به این معنا است که حضور زنان در هر یک از این مراحل هفت‌گانه که ذکر شد، باید معنادار و مؤثر باشد. علاوه بر این مدل که در رابطه به حضور مؤثر زنان در صلح ارائه شده است، زنان ملل متحد^۱ نیز در گزارشی تحت عنوان «مشارکت معنادار زنان در مذاکرات صلح و اجرای توافقات»^۲، عناصری از مشارکت معنادار زنان در صلح را آورده است. بخش دوم این گزارش با عنوان «تأمل در باب مشارکت معنادار زنان»^۳، چهار عنصر را برای مشارکت معنادار زنان در صلح ذکر کرده است: (۱) حضور یافتن به منظور بهره‌گیری از فرصت در راستای اطلاع‌رسانی، تأثیرگذاری و تصمیم‌گیری؛ (۲) اعمال تأثیرگذاری روی نگرش‌هایی مبتنی بر نگاه جنسیتی به منظور اقدامات گسترده‌تر از مرز جنسیت؛ (۳) داشتن نمایندگی و اعزام نماینده در خصوص تنظیم آجندای بحث و ائتلاف‌سازی؛ (۴) دارا بودن کارآیی، دانش و اعتماد به نفس به این منظور که از منافع زنان نمایندگی مؤثر نمایند؛ (UNWomen, 2018: 12 Boswinkel, Göth & Kamminga); (2019: 37). بر این اساس، منظور از مشارکت معنادار زنان در صلح زمانی تأمین می‌شود که این چهار عنصر را داشته باشد. با توجه به این دو الگوی ارائه‌شده می‌توان گفت که مقصود از مشارکت معنادار زنان در صلح، صرف حضور آن‌ها در فرایند صلح نیست؛ بلکه این حضور باید آگاهانه بوده و از ابتدای فرایند صلح تا مرحله رسیدن به توافق و مراحل پس از صلح، توأم با تأثیرگذاری و شرکت در تصمیم‌گیری‌ها باشد.

۲-۱-۲. حضور معنادار زنان افغانستان در مذاکرات صلح

به لحاظ تاریخی، نقش زنان افغانستان در تصمیم‌گیری‌ها بیش‌تر از طریق سیستم‌های سنتی از قبیل جرگه بوده است که در واقع تحت تسلط مردان بوده است (آزادمنش و غفوری، ۱۳۹۹: ۵). در صد سال اخیر نیز مشارکت زنان در افغانستان بیش‌تر متأثر از تحولات سیاسی در این کشور بوده است. به عبارت دیگر، همواره با روی کار آمدن دولتی که وضعیت زنان را بهبود بخشیده و زمینه حضور آن‌ها را در جامعه مهیا ساخته است، بلافاصله اتفاقاتی رخ داده است که باعث از بین رفتن دستاوردهای کسب‌شده گردیده و شرایط را برای زنان بیش‌تر از گذشته تنگ کرده است. اصلاحات انجام‌شده در دوره‌امانی که باعث حضور زنان در جامعه می‌شد، با شورش حبیب‌الله کلکانی پایان یافت و وی همه آن‌ها را ملغا کرد و این اقدامات او توسط نادرشاه هم ادامه یافت. همین‌طور، پس از پیشرفت‌های زنان

1. UN Women.

2. The Expert Group Meeting on Women's Meaningful Participation in Negotiating Peace and the Implementation of Peace Agreements.

3. Reflections on women's meaningful participation.

در دوره ظاهرشاه و حکومت‌های کمونیستی، سرنوشت زنان زیر سایه حکومت دوران طالبان قرار گرفت که برای زنان یک دوره سیاه محسوب می‌شود. با آمدن دولت جمهوری اسلامی افغانستان، فرصت‌های بی‌نظیری برای حضور زنان افغانستان در عرصه‌های مختلف پیش آمد که از آن‌ها به عنوان دستاوردهای معجزه‌آسای دهه دموکراسی برای زنان یاد می‌شود (جعفری، ۱۳۹۸: ۶۷-۶۸). ماده ۲۲ قانون اساسی جدید افغانستان چنین بیان می‌کند: «هر نوع تبعیض و امتیاز بین اتباع افغانستان ممنوع است. اتباع افغانستان اعم از زن و مرد در برابر قانون دارای حقوق و وجایب مساوی می‌باشند.» افزون بر این، قوانین متعدد و مرتبط با موضوع حمایت از زنان در این کشور به تصویب رسید.

همان‌طور که ذکر شد، دو دهه اخیر به لحاظ مشارکت زنان افغانستان در عرصه‌های مختلف یک مقطع استثنایی است. یکی از فرصت‌های ایجادشده برای زنان در این دو دهه، حضور آن‌ها در فرایند صلح است که در این جا مشارکت آن‌ها در فرایند صلح را در سه مرحله مرور می‌کنیم. مرحله نخست از ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ است. بر اساس گزارش تحقیقاتی تحت عنوان «زنان در فرایند صلح و انتقال...»، مشارکت زنان در اجلاس بن خوب توصیف شده است. بر اساس اجلاس بن، زنان تقریباً در تمام مراحل مدلی مبتنی بر هفت روش از حضور مستقیم در مذاکرات تا اقدامات گسترده و گروهی حضور داشتند و از میان بیست و پنج تن از شخصیت‌های مؤثر و امضاکننده نشست بن، سه تن آن‌ها را زنان تشکیل می‌دادند. به همین ترتیب، چهل فیصد از ۱۵۰ نهاد رسمی حاضر در گفت‌وگو با دعوت ملل متحد نیز متشکل از زنان بودند. در این اجلاس بود که با حضور زنان برنامه بلندپروازانه چهارساله تنظیم شد و موارد متعدد این برنامه در خصوص زنان، از جمله تأسیس وزارت امور زنان، در نظرگرفتن زنان در قانون اساسی و ... نیز در مدت چهار سال عملی شد (IPTI, 2019: 1-9). مرحله دوم بین سال‌های ۲۰۰۵ الی ۲۰۲۰ است که از شروع مذاکرات صلح در این فاصله از ۶۷ نشست رسمی و غیر رسمی در رابطه به صلح، تنها در ۱۵ نشست زنان حضور داشته‌اند که موقعیت ۲۲ درصدی حضور زنان را نشان می‌دهد (Boswinkel, Göth & Kamminga, 2019: 27). به عبارت دیگر، زنان در ۵۲ نشست حضور نداشته‌اند که رقم بزرگ از غیاب زنان را نشان می‌دهد؛ اما مرحله سوم، بعد از ۲۰۲۰ و شروع مذاکرات مستقیم میان دولت و طالبان است که هم‌اکنون جریان دارد. در این مرحله هرچند زنان بر اساس مدلی مبتنی بر هفت روش، از میز مذاکره تا اقدامات گسترده و گروهی حضور دارند؛ اما این که آیا این حضور معنادار است، تاکنون با توجه به دومرحله قبل با شک و تردید مواجه است و تحقیقات صورت گرفته بیان می‌کند که حداقل در مرحله دوم حضور زنان مؤثر نیست (آزادمنش و غفوری، ۱۳۹۹: ۴۳).

پس با توجه به معیارها و تعریف عناصر مشارکت معنادار زنان در صلح، به نظر می‌رسد مشارکت زنان افغانستان در مرحله نخست یا همان جلسه بن، تقریباً یک حضور مؤثر است؛ اما در مرحله دوم با شروع مذاکرات صلح با طالبان که بین سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۰ را شامل می‌شود، زنان در تعداد زیادی از نشست‌ها اصلاً حضور ندارند. با این حال، آنچه اهمیت دارد و در این تحقیق به آن پرداخته خواهد شد، مشارکت زنان در مرحله سوم است که از ۲۰۲۰ با شروع مذاکرات مستقیم میان گروه طالبان و دولت افغانستان در جریان است و در این پژوهش بر اساس مدل SWOT تحلیل می‌شود.

۲-۲. ادبیات تجربی تحقیق (پیشینه)

هرچند در خصوص زنان و نقش آن‌ها در مذاکرات صلح پژوهش کافی صورت نگرفته است؛ اما بازم بعضی کارهایی انجام شده است که با توجه به اهمیت پردازش به ادبیات و پیشینه موضوع، این کارها تا حد امکان مورد بررسی قرار گرفته است. در این زمینه کارهای تعدادی از پژوهش‌گران مانند (Parry, 2019)؛ (Dobbins, 2011) و (رسولی، ۱۳۹۵) هرچند به نحوی با موضوع زنان و صلح با طالبان مرتبط‌اند؛ ولی تحقیق حاضر با آن‌ها کاملاً متفاوت است؛ اما چند تحقیق دیگر در این اواخر انجام شده که با موضوع حاضر تا حدی نزدیک است و نیاز است تا تفاوت کار حاضر با کارهای صورت گرفته روشن شود؛ بنابراین، نخست این پژوهش‌های معرفی شده و سپس تفاوت پژوهش حاضر با کارهای انجام شده بیان می‌شود.

تحقیق تازه در این زمینه را (آزادمنش و غفوری، ۱۳۹۹) با عنوان «مشارکت زنان در پروسه صلح افغانستان؛ مطالعه موردی» انجام داده است. این پروژه که با همکاری زنان ملل متحد اجرا شده، به دنبال درک معنای صلح نزد زنان افغانستان است. این کار با روش کیفی و با انجام مصاحبه عمیق در چهار ولایت افغانستان صورت گرفته است. نتیجه این تحقیق نشانگر ناراضی بودن زنان از نقش و مشارکت آن‌ها در تلاش‌های صلح است. تحقیق دیگر توسط (Quie, 2017) با عنوان «تضعیف دوسویه: زنان و فرایند صلح در افغانستان» انجام شده است که بیش تر بر «هم‌ترازی جنسیتی»^۱ در فرایند صلح افغانستان تأکید دارد و این‌که باید این هم‌ترازی در نظر گرفته شود. هم‌چنین، تحقیق دیگری توسط (Boswinkel, Göth & Kamminga, 2019) با عنوان «زیرا او مهم است: اشتراک معنادار زنان در پروسه صلح افغانستان» انجام شده است. در این تحقیق، هفت روش معرفی شده برای صلح فراگیر که توسط Paffenholz در مؤسسه Inclusive Peace ارائه شده است، درباره افغانستان تطبیق داده شده است. به همین ترتیب، تحقیق دیگر توسط (O'Reilly, Ó Súilleabháin & Paffenholz, 2015) با عنوان «بازنگری

1. Gender mainstreaming.

در اعمار صلح؛ نقش زنان در فرایند صلح» انجام شده که از ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۱ به مطالعه مشارکت زنان در صلح در کشورهای درگیر منازعه پرداخته است. نتیجه این تحقیق، روش هفت‌گانه مشارکت زنان در صلح است که پیش‌تر معرفی شد. همچنین، تحقیق دیگری توسط (UNWomen, 2018) با عنوان «مشارکت معنادار زنان در مذاکرات و اجرای معاهدات صلح» به انجام رسیده است. این تحقیق، ضمن تأکید بر نقش مؤثر زنان در صلح، عناصر چهارگانه مشارکت معنادار زنان در صلح را نیز معرفی می‌کند. اما همان‌طور که بیان شد، هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها به تحلیل راهبردی جایگاه و نقش زنان افغانستان در مذاکرات صلح پرداخته است و این مهم‌ترین وجه تمایز کار حاضر با کارهای صورت گرفته است. با توجه به اهمیت تحلیل راهبردی و مناسب بودن مدل SWOT برای این کار، پژوهش حاضر حائز اهمیت است.

۳. روش پژوهش

برای تحلیل راهبردی، الگوی SWOT مناسب‌ترین قالب به نظر می‌رسد که بعد از جست‌وجوی زیاد توسط محقق برای تحلیل جایگاه و نقش زنان افغانستان در مذاکرات صلح انتخاب شده است. SWOT متشکل از چهار حرف S، W، O و T است که از کلمات (strength = قوت، weakness = ضعف، opportunity = فرصت و treat = تهدید) گرفته شده است. تحلیل SWOT عبارت از روش تحلیلی است که به بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهایی می‌پردازد که یک سازمان، برنامه، پروژه، شخص یا گروهی با آن مواجه‌اند. در این تحلیل، نقاط قوت و ضعف مربوط به عامل درونی و فرصت‌ها و تهدیدها مربوط به عامل محیطی با بیرونی است (GÜREL, 2017: 994-995). به عبارت دیگر، تحلیل SWOT که از آن به عنوان آینده‌پژوهشی نیز یاد شده، در واقع روش تحلیلی برای دسته‌بندی عوامل مهم درونی و بیرونی اثرگذار بر سازمان‌ها و یا گروه‌ها و راهبردها و آینده‌های ممکن و شناسایی توانایی‌ها، کاستی‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها است. از مهم‌ترین ویژگی SWOT این است که بدون نیاز به تحلیل‌های کمی و محاسبات ریاضیاتی، می‌توان داده‌ها را تحلیل و راهبرد تدوین کرد (بوریاپی و باقری، ۱۳۹۷: ۱۱۴-۱۱۵). کاربرد مدل SWOT افزون بر تحلیل سازمان‌ها و گروه‌ها، در حوزة اعمار و آموزش صلح (Tunney, 2017)، پلان‌های مربوط به ارزیابی خشونت و اعمار صلح (Schirch, 2013) و آسیب‌شناسی حوزة مطالعات زنان (بوریاپی و باقری، ۱۳۹۷) نیز به کار گرفته شده است.

پس به طور خلاصه، روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از مدل SWOT است که نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای زنان در مذاکرات صلح با استناد به دیدگاه صاحب‌نظران

(نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای گروه مذاکره‌کننده) بیان شده و راهبرد متناسب نیز بر اساس نظر متخصصان ارائه شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

در این بخش، جایگاه و نقش زنان افغانستان در مذاکرات صلح با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از مدل SWOT مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. به عبارت دیگر، تلاش شده است تا نقاط قوت درونی که در واقع ظرفیت‌های بالقوه زنان در مذاکرات را شکل می‌دهد و فرصت‌هایی که در محیط وجود دارد و زنان می‌توانند به نفع خود از آنها بهره گیرند، هم‌چنین نقاط ضعف داخلی زنان و موانع و تهدیدهای بیرونی و محیطی زنان با استناد به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای گروه مذاکره‌کننده) در جدول نمایش داده شده و راهکارهای متناسب نیز ارائه شده است.

۴-۱. نقاط قوت و ظرفیت‌های بالقوه زنان افغانستان در مذاکرات صلح

هدف از نقاط قوت زنان در مذاکرات صلح، ظرفیت‌های بالقوه‌ای است که زنان می‌توانند با بهره‌گیری از آنها، استفاده از فرصت‌ها را به حداکثر رسانده و در فرایند صلح و مراحل بعدی نقش فعال و مؤثر داشته باشند. مهم‌ترین نقاط قوت زنان افغانستان در فرایند صلح با توجه به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای هیأت مذاکره‌کننده) در جدول ۴-۱ آمده است.

جدول ۴-۱: نقاط قوت و ظرفیت‌های بالقوه زنان افغانستان در مذاکرات صلح

کد	نوع عامل
SI	حضور مستقیم زنان در میز مذاکره: «حضور ما معرفی افغانستان جدید بود که در آن زنان برابر با طالبان در میز گفت‌وگو حضور دارند» (فوزیه کوفی، از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر)؛ «من فکر می‌کنم این موضوع بسیار مهم است؛ به همین دلیل، بسیار تأکید می‌شود که زنان بخش مهمی از روند صلح باشند. وقتی شما در داخل اتاق هستید، فرصت این که صدای شما شنیده شود، بسیار بیش تر است تا این که شما بیرون از اتاق پشت دروازه باشید. وقتی که داخل اتاق باشید، انکار حضور شما بسیار زیاد دشوار است؛ به همین دلیل، حضور زنان در این مذاکرات یک قدم خوب است؛ ولی تعداد آنان ناکافی است.» (اکبر، فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید)؛ «حضور زنان در گفت‌وگوهای صلح که نمایندگی از یک بخش بزرگ جامعه می‌کند، تصویر تازه‌ای از زنان افغانستان را برای طالبان به نمایش می‌گذارد؛ زانی توانمند و دانا که از حقوق خود آگاهی دارند.» (پیام حضور زنان در مذاکرات برای طالبان؛ زنان جنس دوم نیستند).

<p>S2 اطمینان از حضور مؤثر: «این‌که زنان نگران این است که در آینده و بعد از صلح حضورشان گرفته شود. همین شرکت زنان در گفت‌وگو می‌تواند اطمینان بر این باشد که حضور آن‌ها خواهد بود.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).</p>	S2
<p>S3 تغییر وضعیت به نفع زنان: «فضای دوره‌ی طالبان با فضای امروز که ۲۰۲۰ است، به کلی تفاوت دارد. امروز، بخش بزرگی که می‌تواند صدای ما را به گوش همه برساند، رسانه است، فضای مجازی است که ما می‌توانیم صدای خود را بکشیم. متأسفانه در او روز کسی صدای ما را نمی‌شنید که ما مجبور بودیم فراموشی و او ظلم را بپذیریم. مگر امروز فضا کاملاً متفاوت است.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview)؛ «زنان امروز افغانستان، زنان بیست سال پیش نیستند؛ آنان درس می‌خوانند و کار می‌کنند و در میان‌شان زنانی هستند که به مدارج عالی علمی دست یافته‌اند، ما زنان قاضی، سارنوال، معلم و حتی سفیر داریم. طالبان باید بدانند که زنی که در ولایت دوردستی مثل غور مورد خشونت قرار می‌گرفت و هیچ‌گونه آگاهی از حقوق خود نداشت و حتی درد زایمان خود را در خانه تحمل می‌کرد، اکنون دیگر از حقوق خود و امکانات کنونی زندگی آگاه است.» (خلیلی غوری، پیام حضور زنان در مذاکرات برای طالبان؛ زنان جنس دوم نیستند).</p>	S3
<p>S4 بودن انگیزه مقاومت در زنان: «زنان افغانستان به اندازه کافی مبارزه کرده و قوی بوده است.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر)؛ «اگر حقوق زنان در جامعه تقویت یابد، ما در مقابلش مبارزه خواهیم کرد» (فرید، نگرانی زنان از توافق صلح حکومت با طالبان)؛ «به عنوان زنی که درس خوانده‌ام و فعلاً هم در این کشور کار می‌کنم، بازگشت به شرایط بیست سال پیش برایم قابل قبول نیست.» (خلیلی غوری، پیام حضور زنان در مذاکرات برای طالبان؛ زنان جنس دوم نیستند).</p>	S4
<p>S5 مطرح کردن حقوق زنان در قالب حقوق شهروندی: «البته از طرف ما آنچه را ما روی آن تأکید داریم، حقوق شهروندی مردم افغانستان است. حقوق شهروندی یک مقدار بحثش بزرگ‌تر است که تمام حقوقی را که یک شهروند چه مرد باشد و چه زن باشد، او را دربرمی‌گیرد. به این خاطر ما در حقوق شهروندی، مسئله زن و مرد را گنجانیدیم و به صورت مشخص داخل قوس که اعم از زن و مرد باشد، این موضوع را گنجانیدیم تا بحث را به صورت کلاتر و با مفهوم عمیق‌تر که از قانون اساسی ما نشأت می‌گیرد این بحث را ما مطرح ساختیم.» (سرابی، بی‌توجهی به حقوق زنان در توافق‌نامه آمریکا-طالبان نقطه ضعف این سند است).</p>	S5
<p>S6 آگاهی و خودباوری از نقش مؤثر زنان در صلح: «از شاخصه‌های موفقیت فرایند صلح در نظر گرفتن زنان در فرایند صلح و بعد از پروسه صلح است.» (گفت‌وگو با فوزیه کوفی عضو هیأت مذاکره‌کننده)؛ «بدون شک که نمی‌توانیم بدون حضور زنان به یک صلح عادلانه و یک صلح پایدار برسیم.» (سرابی، بی‌توجهی به حقوق زنان در توافق‌نامه آمریکا-طالبان نقطه ضعف این سند است).</p>	S6
<p>S7 هم‌سوئی مردان در دفاع از حقوق زنان: «اول این‌که دفاع از حقوق زنان تنها وظیفه زنان نیست؛ بلکه مردان نیز در این بخش مسئول‌اند. دوم این‌که به باور من کمیت به اندازه کیفیت مهم نیست. اگر ده‌ها زن نماینده هم در این گروه باشند؛ اما نتوانند از حقوق زنان دفاع کنند، بی‌فایده خواهد بود.» (احمدی، اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد)؛ «مردانی که در تیم ما در مذاکره حضور دارند، از حقوق زنان دفاع می‌کنند.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).</p>	S7

S8	الهام بخش بودن برای دیگر زنان: «من واقعاً این زنان را تحسین می‌کنم و همیشه برایم الهام بخش هستند. آنان کار سختی را به عهده گرفته‌اند و فشار بسیار زیادی بر سر آنان است.» (اکبر، فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید).
S9	نشان دادن اراده محکم در مقابل طالبان: «پیامی که از طرف ما مخصوصاً زنان به طالبان گفته شد، به طالبان ما فهمانیدیم که افغانستان امروز افغانستان است با حضور ما و این‌ها باید این افغانستان را با حضور ما بپذیرند.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).
S10	توانایی زنان در تصمیم‌گیری برای سرنوشت خود: «در طول تاریخ افغانستان، به دلیل مردسالاری در جامعه، مردان هیچ‌گاه نتوانسته‌اند از زنان نمایندگی کنند؛ بنابراین، حضور گسترده زنان در این روند، می‌تواند تضمینی برای محفوظ ماندن حقوق‌شان باشد. زنان افغانستان به این توانایی رسیده‌اند که در تعیین سرنوشت خود نقش مستقیم داشته باشند.» (سلیمی، ضعف تیم مذاکره‌کننده دولت، از زنان قربانی خواهد گرفت).
S11	پذیرش حضور زنان از طرف طالبان: «همین که امروز می‌رویم با طالبان سر یک میز می‌نشینیم، یقیناً که ما را پذیرفته.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview)؛ «وقتی در دوحه ما به نمایندگی از جمهوریت بحث کردیم، ما از حقوق بشری زنان بحث کردیم و قوت کلمات خود را بلند بردیم. ما گفتیم که شما باید خود را با شرایط افغانستان امروز برابر کنید و افغانستان امروز به شرایطی بر نمی‌گردد که با شما خود را برابر کند.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).
S12	هم‌سو بودن کشورهای جهان با زنان: «امروز اکثریت کشورهای جهان از یک نظام مردم‌سالار در افغانستان پشتیبانی می‌کنند، از حقوق بشر پشتیبانی می‌کنند، از حقوق زنان پشتیبانی می‌کنند، از حقوق اقلیت‌ها و حقوق قربانی‌ها پشتیبانی می‌کنند.» (سیما سمر، One Year Since US-Taliban Deal Signed TOLONews Interview).
S13	وادر کردن طالبان به پذیرش زنان: «برای ما دو دور گفت‌وگو در مسکو و دوحه حضور معنوی بسیار مهم بود که ما زنان به تمثیل گذاشتیم. فراموش نکنیم که طالبان در حکومت‌شان با کلمه زن حساسیت داشتند و حضور زن را در اجتماع منکر بودند؛ اما در اعلامیه مشترک ما بارها از زنان یاد کردیم.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر)؛ «بارها جلسه را تحریم کردیم تا به خواست‌های خود ما برسیم. نظر به ۱۸ سال قبل که زنان را این‌ها نمی‌پذیرفتند، این یک پیشرفت است. برای رسیدن به حقوق زنان به طور کامل باید فرایند طولانی طی شود و باید از یک نقطه هم آغاز شود.» (کوفی، همان)؛ «طالبان باید متوجه واقعی بودن تغییراتی که در افغانستان رخ داده است، شوند و دیدگاه‌ها و پیشنهادهای خود در این باره را در میان بگذارند و آزادانه در موردش بحث کنند.» (اکبر، فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید).
S14	مشترک بودن خواست همه زنان: «خواست کلی زنان افغانستان یک خواست مشترک است.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).
S15	شکل‌گیری هویت مستقل زنان: «در حکومت طالبان زنان همواره نفی می‌شدند و این گروه با آنان سر دشمنی داشت؛ اما در ۱۹ سال اخیر بانوان رشد زیادی داشته و هویتی ساخته‌اند که طالبان به راحتی قادر به سلب آن نیستند.» (بهزاد، طالبان قادر به سلب هویت زنان نخواهند بود).

S16	گروهی متشکل از اعضای توانمند: «ما تیم ما الحمد لله اول این که از صلاحیت کامل برخوردار است، دوم این که همان قدر توانایی در تیم وجود دارد که وقتی که بحث می‌شود، ما افراد مختلف داریم واقعاً بعضی بدیل‌های آورده می‌شود و چنان صحبت می‌شود که من خودم محو می‌شوم با این صحبت‌هایی که افراد تیم می‌کند. بسیار صحبت عمیق و صحبت ارزشمندانه انجام می‌شود در داخل تیم و بعد از او تصمیم گرفته می‌شود (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).
S17	دخیل نبودن زنان در جنگ و خشونت: «خوبی پروسه این است که درباره زنان بحث می‌شود و زنان در خرابی افغانستان نقش نداشته است.» (گفت‌وگو با فوزیه کوفی عضو هیأت مذاکره‌کننده).

۴-۲. نقاط ضعف زنان افغانستان در مذاکرات صلح

هدف از نقاط ضعف، ضعف‌های درونی است که متوجه زنان بوده و عدم توجه به آن‌ها سبب می‌شود تا از فرصت‌های پیش‌آمده به نفع زنان استفاده درست صورت نگیرد و تلاش برای رفع آن‌ها می‌تواند روی موفقیت زنان در گفت‌وگوی صلح بسیار مؤثر باشد. مهم‌ترین نقاط ضعف و محدودیت‌های زنان افغانستان در مذاکرات صلح را می‌توان بر اساس دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای هیأت مذاکره‌کنندگان) در جدول ۴-۲ مشاهده کرد.

جدول ۴-۲: نقاط ضعف زنان افغانستان در مذاکرات صلح

کد	نوع عامل
W1	عدم حضور زنان در گروه طالبان و رسمیت نبخشیدن به زنان: «حضور زنان در گفت‌وگوها یقیناً خوب است؛ اما واقعیت این است که هیچ تأثیری بر روند صلح با گروهی که زنان و حضور آنان را به رسمیت نمی‌شناسد، ندارد.» (حسینی، چگونگی سرنوشت حقوق زنان در جامعه پساصلح؛ موضع گنگ طالبان بوی سرکوب می‌دهد).
W2	برخورد نابرابر از سوی طالبان: «یک خاطره بگویم. یک روز با جناب وزیر صاحب صلح آقای نادری نزدیک از دهلیز رد می‌شدیم که با گروهی از طالبان برخوردیم، طالبان با ایشان سلام‌علیکی گرم کردند و کوشش کردند روی‌شان را یک‌طرفه بگیرند و مرا نبینند. این به این معنا است که هنوز برای‌شان بسیار سخت است که با یک زن گپ بزنند و با او گفت‌وگو داشته باشند. ولی بسیاری‌شان این نزاکت‌ها را بسیار خوب مراعات می‌کنند و احترام می‌کنند و گفت‌وگو می‌کنند.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).
W3	عدم اعتماد بین زنان و طالبان: «فکر می‌کنیم فضای اعتماد به صورت کامل به میان نیامده و به همین خاطر است که به طرز العمل باقی ماندیم.» (همان).
W4	انکشاف نامتوازن در عرصه زنان: «از کمک‌های صورت‌گرفته استفاده مؤثر برای همه زنان صورت نگرفت و تفاوت میان زنان ده‌نشین و شهر بسیار است.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).

W5	عدم تسلط کافی نمایندگان زنان به قرآن و شریعت: «به نظر من اگر زنانی که در مذاکرات حضور دارند، فهم درستی از قانون و شریعت داشته باشند، نباید چیزی فراتر از آن بخواهند.» (اشرفی خراسانی، حضور بانوان در گفت‌وگوهای صلح، نماینده هویت ترقی طلب زنان افغانستان است.)؛ «این مشخص است که طالبان در مذاکرات از بُعد دین حرف می‌زنند.» (موحد، باید منسجم شویم).
W6	نداشتن معیار مشخص در دفاع از زنان: «این‌که دقیقاً چه خواسته شود باید در همان روز و زمانش بحث شود بهتر است.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).

۴-۳. فرصت‌های زنان افغانستان در مذاکرات صلح

هدف از فرصت‌ها، عوامل و موقعیت‌های مساعد در محیط است که زنان می‌توانند از آن‌ها به نفع خود در مذاکرات صلح استفاده کنند. هدف استفاده از این فرصت‌ها، ارتقای توانمندی‌های موجود زنان و کاهش تهدیدهای بیرونی آن‌ها در گفت‌وگو با طالبان است. مهم‌ترین فرصت‌های پیش روی زنان در گفت‌وگوی صلح با توجه به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای هیأت مذاکره‌کنندگان) در جدول ۴-۳ انعکاس یافته است.

جدول ۴: فرصت‌های زنان افغانستان در مذاکرات صلح

کد	نوع عامل
01	بهرهمند شدن از حضور دیگر کشورها به نفع زنان: «گروهی از کشور ناروی و جرمنی در این‌جا حضور دارند و طرحی را در رابطه به سهیم‌شدن زنان ارائه کرده‌اند.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).
02	یکدست شدن در حمایت از جمهوریت: «اتحاد مردم افغانستان که طرفدار دموکراسی و جمهوریت‌اند، مسئله را بسیار کمک می‌کند و زنان هم جزء اصلی و بنیادی نسل بشریت و مردم در افغانستان است. به همین اساس اشتراک معنادار زنان در پروسه حیاتی است.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است).
03	دخیل ساختن جامعه جهانی در پروسه صلح: «جامعه جهانی با جدیت و تعهدی که دارد، باید این تضمین را بر عهده بگیرد، موضوع امنیت افغانستان با امنیت جهان در ارتباط است.» (زهر نادر، زنان باید در چند سنگر بجنگند).
04	فرصت برخوردار شدن از حمایت مردم افغانستان: «شهروندان افغانستان باید این موضوع را در نظر بگیرند که نه تنها از زنان تیم، بلکه از مردان هیأت مذاکره‌کننده نیز دفاع کنند؛ مشروط بر این‌که اعضای هیأت، منافع کشور را در گفت‌وگوها در نظر بگیرند. من مطمئنم اعضای تیم مذاکره‌کننده اشخاص باتجربه و دارای سطح بالایی از دانش هستند، جوانان تیم می‌توانند از تجارب اعضای دیگر تیم کمک بگیرند. همه چیز بستگی به وحدت میان اعضای هیأت دارد.» (زهر نادر، همان).

05	نمایندگی فراگیر: «ما نماینده از سه بخش هستیم، مردم افغانستان، زنان و حوزه‌ای که معرفی شدیم.» (گفت‌وگو با فوزیه کوفی عضو هیأت مذاکره‌کننده).
06	ظرفیت حقوق بشری داشتن حقوق زنان: «ارزش‌های حقوق بشری انسان‌شمول است؛ قوم، زبان، جنس و سمت و سوی سیاسی را نمی‌شناسد.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است)؛ «بدی قضیه این‌جا است که ما تنها از زنان تیم توقع داریم؛ در حالی که باید از کل اعضای تیم مذاکره‌کننده در رابطه با پرداختن به مسائل حقوقی زنان در این مذاکرات انتظار داشته باشیم. این تنها وظیفه زنان نیست که به مسائل زنان بپردازند؛ زیرا موضوع حقوق زنان یک مسئله حقوق بشری است و تمام مردم افغانستان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اگر نیم جمعیت افغانستان به حقوق ابتدایی‌شان دسترسی نداشته باشند، عواقب آن تنها محدود به این نیم جمعیت باقی نخواهد ماند؛ بلکه بر اقتصاد، ثبات سیاسی و رشد کشور و ارتباط آن با جهان تأثیر خواهد گذاشت؛ به همین دلیل هر موضوع حقوقی زنان ربط مستقیم به زندگی تک‌تک ما دارد.» (اکبر، فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید)؛ «البته ما زنان در مجموع از ارزش‌های حقوق بشری باید دفاع کنیم، باید گروه‌های دادخواهی ترتیب بدهیم و به زنان که جز هیأت مذاکره‌کننده هستند، مشاوره بدهیم و با آنان به تماس باشیم و از آن‌ها حمایت کنیم و هم‌چنان زنانی که اعضای هیأت مذاکره‌کننده هستند، باید خودش به این ارزش‌ها اعتقاد داشته باشند و از آن‌ها دفاع کنند.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است).
07	برخوردری از فرصت حمایت همه زنان: «با این‌که مذاکره با گروه سرسختی چون طالبان کار دشواری است؛ اما اگر تمام زنان کشور از زنان تیم حمایت کنند، آنان قادر به نمایندگی کامل و درست خواهند بود.» (رضایی، حکایت زنان از بیم و امید در مورد پیامد گفت‌وگوهای صلح؛ اولین حسی که به سراغم می‌آید، ترس است).
08	فرصت بهره‌گیری از ظرفیت‌های زنان داخل کشور: «در کنار این، ما با زنان داخل افغانستان هم در ارتباط هستیم و مشورت‌های آن‌ها را می‌گیریم.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Inter-view).
09	برخوردری از فرصت هم‌فکری با دیگر اعضای تیم: «تعهد این زنان بد نیست؛ اما آنچه توانایی آنان برای دفاع از حق زنان را بیش‌تر می‌کند، هم‌فکری با دیگر اعضای تیم و داشتن پشتوانه اجتماعی است.» (احمدی، اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد).
010	زنان به مثابه واقعیت انکارناپذیر: «انکار ما از موجودیت زنان واقعیت را تغییر نمی‌دهد.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است).
011	امکان بهره‌گیری از یک جنبش حامی زنان: «همان‌طور که در شروع بحث اشاره کردم، با تلاش زنان برای اعاده حقوق‌شان، توافق نظر آنان و تشکیل یک جنبش، نوعی مبارزه آغاز خواهد شد. همین مبارزه می‌تواند پشتوانه‌ای قوی برای زنان تیم مذاکره‌کننده باشد. آنان موکلین مشخص‌تر و مبارزین خواهند داشت.» (احمدی، اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد).

O12	پشتیبانی نسل امروز از زنان: «نسل امروز افغانستان که در این دو دهه کلان شده و بزرگ شده و تربیت شده دیگر او وضعیت دوره طالبان را نمی‌پذیرد.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews (Interview).
O13	فرصت بهره‌گیری از واقعیت امروز جامعه به نفع زنان: «فکر می‌کنم این بسیار زیاد مهم است که هردو طرف مذاکره‌کننده مسائل مهمی چون واقعیت جامعه افغانستان، تعهدات بین‌المللی که افغانستان در آن عضو است، واقعیت زندگی زنان در جوامع اسلامی و وضعیت قوانین در این جوامع که تنوع فراوانی دارد را به خاطر داشته باشند.» (اکبر، فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید).
O14	بهره‌مند شدن از حمایت جهانی: «ما با جهان امروز ارتباطات بسیار خوب و نزدیک داریم.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).
O15	بهره‌مند شدن از فرصت‌های رسانه‌ای به نفع زنان: «ما باید تلاش کنیم صدای ما به میز مذاکره برسد و این از طریق فضای مجازی و دادخواهی، شدنی است.» (رضایی، حکایت زنان از بیم و امید در مورد پیامد گفت‌وگوهای صلح؛ اولین حسی که به سراغم می‌آید، ترس است).
O16	دخیل‌سازی سازمان ملل و کشورهای قوی در پروسه صلح: «این گفت‌وگو در صورتی نتیجه خواهد داد که سازمان ملل متحد و دیگر کشورهای دخیل در روند صلح افغانستان، فشار لازم را وارد کنند؛ در غیر این صورت هیچ امیدواری به نتیجه این روند وجود ندارد. از شروع مذاکرات، وضعیت امنیتی بسیار وخیم شده است و ما هر روز شاهد کشتار افراد نظامی و غیر نظامی هستیم و تقریباً همه ولایت‌ها ناامن است. در صورتی که جامعه جهانی، دولت آمریکا و کشورهای حامی طالبان، در این مسئله مداخله نکنند، هیچ آمیدی به دستیابی به صلح نیست.» (عاطفی، هنوز حرف امیدوارکننده‌ای نشنیده‌ایم).
O17	بهره‌گیری از مشارکت گسترده مردم در حمایت از توافق: «توافق‌نامه‌های صلح معمولاً از جانب طرف‌های غیر درگیر تضمین می‌شود؛ اما بیش‌ترین ضمانت را مشارکت گسترده مردم در مراحل مختلف این روند که شامل صلح‌سازی و صلح‌پروری است، ایجاد می‌کند.» (انوری، تمام موانع گفت‌وگو صلح از بین خواهد رفت).
O18	فرصت برخورداری زنان از حمایت جامعه جهانی: «ما جزء خانواده جامعه جهانی هستیم و جهان نمی‌تواند ما را فراموش کند و نباید هم ما را فراموش کند.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews (Interview).
O19	فرصت بهره‌گیری از اجماع ملی به نفع زنان: «ما نیاز به یک اجماع ملی داریم تا بتوانیم سیمای خوبی از نظام، ارزش‌های قانون اساسی و برابری و همه‌شمول بودن آن را به رخ طالبان بکشیم.» (زهرا نادری، زنان باید در چند سنگر بچنگند).
O20	برخورداری زنان از حمایت دولت و جامعه جهانی: «دولت به عنوان یک‌طرف گفت‌وگو باید قوی عمل کند و از زنان حمایت کند، حمایت جهانی نیز در این بخش مهم است.» (سلیمی، ضعف تیم مذاکره‌کننده دولت، از زنان قربانی خواهد گرفت).

<p>پاسخ‌گویی به مردم و فرصت جلب حمایت‌های بیش‌تر مردم: «این‌که در صورت بن‌بست گناه از طرف کی خواهد بود دشوار است قضاوت کنیم؛ اما یک مسئله است که طرف مقابل ما هیچ‌گونه مسئولیتی نسبت به مردم احساس نمی‌کند. این بار مسئولیت است که بر شانه‌های ما سنگینی می‌کند و ما هر دقیقه جوابگو هستیم. به رسانه‌ها جوابگو هستیم، به مردم افغانستان جوابگو هستیم. به زنان هرروز این‌که در دوحه چه می‌گذرد، جوابگو هستیم.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview)</p>	<p>021</p>
<p>فرصت به چالش‌کشیدن ذهنیت طالبان با استناد به قرآن و دین: «وقتی در نشست نوبت به من رسید، حرف‌هایم را با آیه‌ای از قرآن شروع کردم و بعد یک سؤال بسیار تخصصی را از نمایندگان طالبان پرسیدم که به نوعی باعث سراسیمگی آنان شد. سؤال این بود که در حالی که قانون اساسی افغانستان مبتنی بر شریعت و فقه احناف و دیگر مذاهب تدوین شده و یکی از بهترین قوانین اساسی جهان اسلام است، طرح بدیل آنان برای این قانون چیست و چه چیزی بهتر از این قانون سراغ دارند؟ به یاد دارم که یکی از نمایندگان آنان در بیرون به من گفت که وقت پرسیدن چنین سؤال‌هایی نیست. من حرف‌هایم را با آیه «أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ» (آیا در بین شما یک مرد رشید نیست؟) پایان دادم که باعث واکنش شدید آنان شد. در کل، واکنش‌ها در مقابل من بی‌اندازه تند بود؛ اما موضوعی که باید یادآور شوم این است که پس از اتمام نشست نمایندگان این گروه بابت برخوردی که داشتند، از من عذرخواهی کردند.» (موحد، باید منسجم شویم).</p>	<p>022</p>
<p>همگانی بودن مسئله حقوق زنان: «مردم افغانستان به عنوان جزئی از جامعه جهانی است و نمی‌شود گفت مسئله حقوق بشر و زنان و این‌ها مربوط مردم افغانستان می‌شود، این مسئولیت همه است.» (سیما سمر، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview)</p>	<p>023</p>
<p>فرصت به رخ‌کشیدن گذشته طالبان: «برای زنان افغانستان سخت است خاطرات دوره طالبان را فراموش کنند. ما با حفظ خاطرات گذشته می‌خواهیم به آینده ببینم.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر)؛ «ما قربانی دادیم، کشته دادیم، مردیم و سنگسار شدیم، ما چرا به طالبان باج بدهیم.» (کریمی، نگرانی زنان از توافق صلح حکومت با طالبان)؛ «خاطراتی که زنان از دوره طالبان دارد، شاید سیاه‌ترین دوره و خاطرات زنان باشد.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).</p>	<p>024</p>
<p>برخورداری زنان از فرصت دادخواهی: «در حال حاضر، در اوج نارسایی چیز مهمی که داریم این است که زنان می‌توانند برای حقوق خود دادخواهی کنند. من زمانی که در حکومت آغاز به کار کردم، می‌خواستم که فراتر از بحث‌ها و مبارزه‌هایی که در پارلمان انجام داده‌ام، فصل جدیدی را ورق بزنم و آن این بود که باید در دولت‌داری و حکومت‌داری به زنان فراتر از موضوع جنسیتی نگاه شود.» (زهر نادر، زنان باید در چند سنگر بچنگند).</p>	<p>025</p>
<p>فرصت دخیل‌سازی جامعه جهانی در صلح: «جامعه جهانی و کشورهای که در موضوع صلح دخیل‌اند، باید به مردم افغانستان ضمانت دهند.» (بشیری، به تعهدات طالبان باور نداریم).</p>	<p>026</p>

O27	حمایت از جمهوریت، قانون اساسی و حکومت فراگیر به مثابه حمایت از زنان: «من می‌خواهم راه‌حل پیشنهادی‌ام را در سه مرحله ارائه کنم: نخست این‌که در شرایط کنونی همگی باید متعهدانه از جمهوریت دفاع کنیم، دوم این‌که در میان‌مدت باید برای مواد قانون اساسی دادخواهی و مبارزه کنیم؛ مثلاً در قانون اساسی تبعیض ممنوع خوانده شده است؛ پس باید بر ضد آن مبارزه کنیم. در درازمدت نیز باید به طرف یک حکومت فراگیر ملی برویم؛ چون حکومت کنونی فراگیر نیست، بلکه حکومت چندقومیتی بهترین تفسیر و تعریفی است که می‌توان از آن داشت.» (موسوی، آنچه در دوحه می‌گذرد، ربطی به افغانستان ندارد).
O28	بهره‌گیری از گفت‌وگو به مثابه سکویی برای خواسته‌های بلند زنان: «در گفت‌وگوی صلح نه‌تنها دستاوردهای دموکراسی حفظ شود که باید این بستری شود برای برنامه‌های بلندپروازانه زنان افغانستان.» (زهر نادی، مذاکرات صلح آزمون بزرگ برای زنان).
O29	حمایت از زنان به مثابه وظیفه شهروندی: «اشتراک زنان در گفت‌وگوها حتمی و ضروری است و ما به عنوان شهروندان مسئول هم‌چنان باید آن‌ها را تقویت کنیم تا از برابری و حقوق بشری زنان و مردم در مجموع دفاع کنند. ولی باید کسانی باشد که توانمندی برداشتن این مسئولیت بزرگ را داشته باشند.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است)؛ «البته دفاع از حقوق بشر و حقوق زنان به عنوان بشر تنها وظیفه زنان نیست؛ بلکه وظیفه هر انسان عاقل و مسئول است.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است).
O30	ارتباط قوی حقوق زنان با حقوق بشر و سرنوشت صلح: «یعنی سه چیز، صلح، حقوق بشر و حقوق زنان باهم مرتبط است و مهم است. مذاکرات همین است.» (گفت‌وگو با فوزیه کوفی عضو هیأت مذاکره‌کننده).
O31	برخورداری حقوق زنان از ظرفیت حمایت همگانی: «دانشجویان و استادان زن، فعالان زن، زنان خبرنگار، کارمند و معلم همه باید یک‌دست و یک‌صدا شوند و حقوق‌شان را به صورت واضح مطالبه کنند. آنان می‌توانند با تبدیل شدن به یک صدای قوی و مستقل اجتماعی، از حقوق خود دفاع کنند.» (احمدی، اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد).

۴-۴. تهدیدها و موانع زنان افغانستان در مذاکرات صلح

هدف از تهدیدها، عوامل و موقعیت‌های نامساعد در محیط است که مانع از ایفای نقش مؤثر زنان در فرایند مذاکرات صلح و مراحل پس از آن می‌شود. مهم‌ترین موانع و تهدیدهای موجود در این راستا بر اساس دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای هیأت مذاکره‌کنندگان) در جلد ۴-۴ منعکس شده است.

جدول ۶-۴: تهدیدها و موانع زنان افغانستان در مذاکرات صلح

کد	نوع عامل
T1	عدم اعلام موضع صریح طالبان در خصوص مسائل زنان: «طالبان جواب صریحی درباره حقوق زنان در جامعه احتمالی پس‌اصلاح نداده‌اند. این یعنی که آنان سعی می‌کنند زنان را سرکوب کنند؛ حتی اگر نتوانند به اندازه گذشته در این کار موفق باشند. این گروه باور ایدئولوژیک خود را تغییر نداده است.» (حسینی، چگونگی سرنوشت حقوق زنان در جامعه پس‌اصلاح؛ موضع گنگ طالبان بوی سرکوب می‌دهد)؛ «در دور دوم گفت‌وگو که روی آجندا گپ زدیم، آجندا از دو طرف مطرح شد. در آجندهای طرف مقابل هم یک ماده به نام حقوق اسلامی زنان و عنعنات گنجانیده شد.» (سرابی، بی‌توجهی به حقوق زنان در توافق‌نامه آمریکا- طالبان نقطه ضعف این سند است).
T2	نگرانی از تضمین خواسته‌ها در صلح: «متأسفانه فعلاً هیچ تضمینی وجود ندارد. این روزها با این‌که دولت در حال مذاکره با طالبان است، در چند نقطه کشور جنگ جریان دارد.» (خلیلی غوری، پیام حضور زنان در مذاکرات برای طالبان؛ زنان جنس دوم نیستند).
T3	عدم حضور زنان در قرارداد آمریکا و طالبان: «در قرارداد آمریکا و طالبان شما در چهار صفحه یک کلمه حقوق زن و حقوق بشر را نمی‌بینید که این خودش یک خلأ هست.» (سیما سمر، One Year Since US-Taliban Deal Signed TOLONews Interview).
T4	وجود ذهنیت طالبانی در بین برخی مردم: «از سویی گذشته از متعهد بودن یا نبودن طالبان، یکی از نگرانی‌های بزرگ زنان این است که در میان برخی شهروندان کشور نیز ذهنیت طالبانی وجود دارد.» (سلیمی، ضعف تیم مذاکره‌کننده دولت، از زنان قربانی خواهد گرفت).
T5	نگرانی زنان از وضعیت گفت‌وگو: «واقعیت این است که زنان به تشویش هستند.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview).
T6	نابرابری تعداد زنان و مردان در مذاکره: «جهان یک جهان نابرابر است. شما کشورهای پیشرفته مثل ایرلند شمالی و کلمبیا و سایر کشورها که مدعی برابری جنسیتی هستند را ببینید باز هم در گفت‌وگوی صلح توازن جنسیتی برابر نیست.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر).
T7	عدم پیش‌بینی وضعیت از قبل: «هر قدر وارد عمق گفت‌وگو شویم، باز همان وقت می‌بینیم که این مسئله را که ما مواجه هستیم، عمیق است. هر قدر پیش‌تر برویم، به همان میزان فهم ما بیش‌تر خواهد شد.» (گفت‌وگو با حبیبه سرابی، عضو هیأت گفت‌وگوی کننده دولت افغانستان).
T8	قرارداد آمریکا و طالبان به مثابه یکی از موانع گفت‌وگو: «از این‌که ما در جریان گفت‌وگوی طالبان با آمریکا نبودیم، یک نگرانی و ابهام وجود داشت.» (فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر)؛ «من به عنوان یک شهروند نگرانم؛ چون بسیار مسائل در توافق‌نامه گنگ است.» (سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است)؛ «عدم اشاره به حقوق زنان و حقوق بشر از نقطه‌ضعف‌هایی است که در توافق آمریکا با طالبان اشاره نشده است.» (گفت‌وگو با حبیبه سرابی، عضو هیأت گفت‌وگوی کننده دولت افغانستان).

T9	شکایت از عدم بستر مناسب برای کار زنان در داخل: «محیط کار فاسد یا ناامن، گاهی باعث می‌شود زنان از کارکردن دست بکشند یا با نام مستعار فعالیت کنند.» (ثاقب، جای خالی نمایندگان جامعه مدنی در مذاکرات صلح، فرصت‌های زیادی را از زنان خواهد گرفت).
T10	نگرانی مردم از عدم شفافیت در گفت‌وگو: «مردم خواهان گفت‌وگوی شفاف هستند.» (مشعل‌بیگی، نمی‌خواهیم به دوره سیاه طالبانی بازگردیم).
T11	واگذاری مسائل زنان توسط طالبان به اسلام و امکان سوءاستفاده از این مسئله: «طالبان پسوند اسلامی می‌دهد؛ مثلاً حقوق اسلامی زنان. وقتی می‌پرسیم از حقوق زن در اسلام و شریعت می‌گوید که هر کس برداشت خود را دارد. ممکن است مسائل اختلاف‌انگیز مطرح شود؛ چون تعبیر ما از اسلام یک چیز است و آن‌ها تعبیر دیگر خواهد داشتند.» (سرابی، بی‌توجهی به حقوق زنان در توافق‌نامه آمریکا-طالبان نقطه ضعف این سند است).
T12	سرسختی طالبان در موضع طالبانی: «نگاه آنان به هیچ‌وجه تغییر نکرده است. با مراجعه به سخنرانی‌های اعضای رهبری طالبان در قطر، به‌خوبی می‌توان درک کرد که دید آنان به زنان هنوز مثل گذشته است. این نگاه پس از مذاکرات پیش رو در صورتی تغییر خواهد کرد که تیم مذاکره‌کننده یک دیدگاه واضح داشته باشند و زنان در هر گوشه کشور، تیم مذاکره‌کننده را حمایت کنند.» (احمدی، اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد)؛ «متأسفانه طالبان یک ایدئولوژی رادیکالی دارند که روی آن بسیار کار کرده‌اند و شاید بتوانند با استفاده از آن، افرادی که در ساختار سیاسی دولت هستند را تحت تأثیر قرار بدهند و من از این بابت نگرانم.» (سلیمی، ضعف تیم مذاکره‌کننده دولت، از زنان قربانی خواهد گرفت).
T13	عدم پاسخ‌گویی طالبان در قبال مردم: «این‌که خواست مشخص مردم از سوی طالبان نادیده گرفته می‌شود، ممکن است چند دلیل داشته باشد: یکی این‌که طالبان خود را در برابر مردم افغانستان پاسخ‌گو نمی‌دانند و دیگر این‌که دیدگاه آنان را مرجع مشروعیت خود به شمار نمی‌آورند. یک گروه تنها زمانی به خواست مردم تن می‌دهد که از نگاه آنان مشروعیت‌شان از حمایت مردمی بیاید.» (اکبر، فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید).

۴-۵. راهبردها و راه‌کارهایی در راستای تقویت نقش مؤثر زنان افغانستان در صلح و پساصلح

بنیاد اندیشه
تاسیس ۱۳۹۴

اکنون پس از بررسی و برشمردن نقاط ضعف زنان در صلح، موارد تهدیدکننده و محدودیت‌های زنان در صلح و همچنین موانع پیش روی زنان در صلح، وقت آن است تا با توجه به نظر متخصصان، راهبردهایی را جهت استفاده از نقاط قوت درونی، فرصت‌های محیطی برای جبران محدودیت‌ها و مقابله با تهدیدها ارائه کرد. رابطه هر راهبرد با عوامل مربوطه با کد مشخص و در جدول ۴-۵ بیان شده است.

جدول ۴-۵: راهبردها و راه‌کارهایی در راستایی تقویت جایگاه و نقش مؤثر زنان افغانستان در صلح و پساصلح

شماره	نوع راهبرد	کد
۱	پافشاری هیأت مذاکره‌کننده دولت به این موضوع که چه در فرایند گفت‌وگوی صلح و هم‌چنان شرایط پساصلح باید سیستم سهمیه‌بندی در خصوص زنان مطرح گردد، مهم است؛ به این صورت که سهمیه زنان - چه در فرایند گفت‌وگو با طالبان در میز مذاکره و چه در وضعیت پساصلح و توافق با طالبان - باید معین و محفوظ بوده و شمولیت زنان در همه این فرایندها که آینده افغانستان را شکل می‌دهد، بر اساس سهمیه تضمین گردد (Boswinkel, Göth & Kamminga, 2019: 1399). به این ترتیب، باید شمولیت زنان در ساختار صلح و هم‌چنین کمیسیون موقت مرحله گذار و مشارکت در نظام آینده از سطح رهبری تا نیروی کار حداقل ۳۳ درصد باشد (آزادمنش و غفوری: ۱۳۹۴). (Boswinkel, Göth & Kamminga, 2019: 1399).	T13 S2 T6T5 T2T1 T11O28 O9W6 W5W4 W3W2 W1S15 S14S13 S10S1
۲	شواهد نشان می‌دهد هر قدر استخدام زنان در یک اداره و محیط دفتری در افغانستان افزایش یابد، افراد وظایف‌شان را به درستی انجام می‌دهند. پس بهتر است ایجاد محیط سالم کاری برای افزایش حضور زنان در ادارات و بهره‌گیری از توانایی‌های آن‌ها برای تأثیرگذاری بر تصمیم‌های مرتبط را به رسمیت بشناسیم. از آن‌جا که زنان پیشگام با مناصب عالی در اداره، نقش مهم در توانایی زنان برای تأثیرگذاری دارند، روند سهم‌سازی آن‌ها بهتر است در ادارات بر اساس شایستگی بیش‌تر شود (Larson & Coburn, 2020: 19). هم‌زمان با مذاکرات صلح، حضور و افزایش زنان توانمند در ادارات دولتی و ایجاد فضای سالم برای حضور آن‌ها، می‌تواند زمینه تأثیرگذاری و قدرت چانه‌زنی آن‌ها را در نظام پساصلح مهیا سازد؛ زیرا «محیط کار فاسد یا نامن، گاهی باعث می‌شود زنان از کار کردن دست بکشند یا با نام مستعار فعالیت کنند.» (ثاقب، جای خالی نمایندگان جامعه مدنی در مذاکرات صلح، فرصت‌های زیادی را از زنان خواهد گرفت). از طرفی این کار باعث می‌شود تا زنان در مقابل آن‌هایی که در داخل کشور ذهنیت طالبانی دارند، مقاوم گردند که یکی از نگرانی‌های زنان را تشکیل می‌دهد: «از سویی گذشته از متعهد بودن یا نبودن طالبان، یکی از نگرانی‌های بزرگ زنان این است که در میان برخی شهروندان کشور نیز ذهنیت طالبانی وجود دارد.» (سلیمی، ضعف تیم مذاکره‌کننده دولت، از زنان قربانی خواهد گرفت). (۱۳۹۴)	T9T6 T4O29 O27O13 O11O8 O7W2 W1S8 S7S3

<p>T13030 T12026 T6023 T2020 O18020 O16014 S12</p>	<p>۳</p> <p>در اجلاس بن زنان تقریباً در تمام مراحل مدل هفت‌گانه مشارکت معنادار در صلح، از حضور مستقیم در مذاکرات تا اقدامات گسترده و گروهی حضور داشتند و از میان بیست و پنج تن از شخصیت‌های مؤثر و امضاکننده در اجلاس بن، سه تن هم زن بودند. به همین ترتیب، چهل فیصد از ۱۵۰ نهاد رسمی حاضر در گفت‌وگو با دعوت ملل متحد نیز متشکل از زنان بودند. در این اجلاس بود که با حضور زنان برنامه بلندپروازانه چهارساله تنظیم شد و موارد متعدد این برنامه در خصوص زنان از جمله تأسیس وزارت امور زنان، در نظر گرفتن زنان در قانون اساسی و ... هم در مدت چهار سال عملی شد (IPTI, 2019: 1-9). چنین ظرفیت در وضعیت کنونی هم وجود دارد؛ زیرا «امروز هم اکثریت کشورهای جهان از یک نظام مردم‌سالار در افغانستان پشتیبانی می‌کنند، از حقوق بشر پشتیبانی می‌کنند، از حقوق زنان پشتیبانی می‌کنند، از حقوق اقلیت‌ها و حقوق قربانی‌ها پشتیبانی می‌کنند.» (سمر، One Year Since US-Taliban Deal Signed TOLONews Interview). در مذاکرات دوحه هم این فرصت مساعد است تا از تجربه بن در آن استفاده شود؛ به طور مثال: «گروهی از کشور ناروی و جرمنی در این‌جا حضور دارند و طرحی را در رابطه به سهیم‌شدن زنان ارائه کرده‌اند.» (سرابی، Habiba Sarabi Discusses Doha Talks TOLONews Interview). استفاده از تجربه بن می‌تواند یک راهبرد موفق برای زنان در این مرحله نیز محسوب شود؛ طوری که سازمان ملل متحد و نهادهای مدنی مانند گروه ناظر نقش مؤثر ایفا نماید: «ما جزء خانوادهٔ جامعهٔ جهانی هستیم و جهان نمی‌تواند ما را فراموش کند و نباید هم ما را فراموش کند.» (سرابی، همان). جامعهٔ جهانی با حضورش در مذاکرات باید به نگرانی‌ها و دغدغه‌های زنان افغانستان توجه نموده و با تعهدات مشخص، آیندهٔ مشارکت مؤثر زنان در صلح و هم‌چنان پس‌اصلاح را تضمین کند (آزادمنش و غفوری، ۱۳۹۹: مقدمه). در این خصوص دولت و تیم مذاکره‌کننده باید با بهره‌گیری از تجربه بن، در راستای دخیل‌سازی جامعهٔ جهانی و نهادهای هم‌سو با سازمان ملل در فرایند صلح و پس‌اصلاح تلاش نمایند تا «جامعهٔ جهانی با جدیت و تعهدی که دارد، باید این تضمین را بر عهده بگیرد؛ چون موضوع امنیت افغانستان با امنیت جهان در ارتباط است.» (زهر نادر، زنان باید در چند سنگر بجنگند).</p>
--	--

O29S15	پژوهش‌های انجام‌شده، حضور گسترده مردم و نهادهای مدنی را در فرایند صلح و پس‌اصلاح	۴
O27S5	افغانستان به نفع زنان می‌دانند و دولت باید زمینه مشارکت گسترده را در تمام مراحل تسهیل	
O21O19	کند (Boswinkel, Göth & Kamminga, 2019: 28). دولت با این کار می‌تواند با احترام گذاشتن	
O17O15	به اراده مردم، به محبوبیت جمهوری بيفزاید که خواسته‌های همه گروه‌ها در زیر سایه آن	
O13O11	محقق می‌شود و کارشناسان هم بر حفظ جمهوریت تأکید دارند: «من می‌خواهم راه‌حل	
O8O7	پیشنهادی‌ام را در سه مرحله ارائه کنم: نخست این‌که در شرایط کنونی همگی باید متعهدانه	
T12O31	از جمهوریت دفاع کنیم. دوم این‌که در میان‌مدت باید برای مواد قانون اساسی دادخواهی	
O30S17	و مبارزه کنیم؛ مثلاً در قانون اساسی تبعیض ممنوع خوانده شده است؛ پس باید بر ضد آن	
O6O4	مبارزه کنیم. در درازمدت نیز باید به طرف یک حکومت فراگیر ملی برویم؛ چون حکومت	
O2W2	کنونی فراگیر نیست؛ بلکه حکومت چندقومیتی بهترین تفسیر و تعریفی است که می‌توان	
W1S3	از آن داشت.» (موسوی، آنچه در دوحه می‌گذرد، ربطی به افغانستان ندارد). هم‌چنین،	
S13S6	زمینه‌سازی مشارکت بیش‌تر مردم در فرایند صلح، فرصت اتحاد و شنیده‌شدن صدای آن‌ها	
O23	را مهیا می‌سازد: «دانشجویان و استادان زن، فعالان زن، زنان خبرنگار، کارمند و معلم همه	
	باید یک‌دست و یک صدا شوند و حقوق‌شان را به صورت واضح مطالبه کنند. آنان می‌توانند	
	با تبدیل شدن به یک صدای قوی و مستقل اجتماعی، از حقوق خود دفاع کنند.» (احمدی،	
	اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد).	

۵. نتیجه‌گیری

امروزه، مشارکت زنان در عرصه‌های مختلف در جهان به یک امر اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است؛ فرایندی که آغاز آن بعد از کارپایه عمل و اعلامیه پکن به صورت رسمی کلید خورد و سپس در سلسله قطع‌نامه‌های شورای امنیت با موضوع زنان صلح و امنیت ادامه یافت. در این قطع‌نامه‌ها افزون بر بحث حضور زنان در عرصه‌های مختلف و تصمیم‌گیری‌ها، به مشارکت زنان در گفت‌وگوی صلح و امنیت تأکید ویژه صورت گرفت. تحقیقات صورت گرفته هم نشان داده که حضور زنان در گفت‌وگوی صلح بسیار مؤثر است و توافق‌نامه‌های صلح که با حضور مؤثر زنان به امضا رسیده، باثبات‌تر و پایدارتر از توافقاتی‌اند که فقط توسط مردان امضا شده‌اند. به این ترتیب، با توجه به نقش مؤثر زنان در صلح، اصطلاح جدید «مشارکت معنادار زنان در صلح» وارد ادبیات اسناد و معاهدات بین‌المللی شد که نه تنها به حضور زنان در مذاکرات صلح تأکید دارد؛ بلکه مشارکت معنادار و مؤثر زنان را در فرایند صلح و مراحل پس از صلح می‌طلبد.

با توجه به تلاش‌های جاری در راستای صلح در افغانستان و هم‌چنین اهمیت حضور زنان و مفهوم مشارکت معنادار زنان در صلح، شناسایی فرصت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه زنان در صلح به منظور رفع

موانع و برطرف کردن تهدیدها و پرکردن نقاط ضعف ضروری به نظر می‌رسد. در این کشور هرچند، به لحاظ تاریخی، حضور زنان کم‌رنگ است و تصمیم‌گیری‌ها بیش‌تر در اختیار مردان بوده است؛ اما دو دهه اخیر یک فرصت استثنایی برای مشارکت زنان در عرصه‌های مختلف شمرده می‌شود که از اجلاس بن شروع شد. بر این اساس، تلاش‌ها برای برقراری صلح در افغانستان هم در سه مرحله مورد مطالعه قرار گرفت: مرحله نخست، بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ است که از اجلاس بن با حضور مؤثر زنان شروع و برنامه‌های چهارساله آن‌هم تا حدی اجرا شد. مرحله دوم، بین سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۰ است که از ۶۷ جلسه رسمی و غیر رسمی، فقط ۱۵ جلسه با حضور زنان بوده است که غیبت بزرگ زنان را نشان می‌دهد. مرحله سوم هم بعد از ۲۰۲۰ است که باکلید خوردن مذاکرات مستقیم میان دولت و طالبان، اکنون چهار زن نیز به عنوان اعضای مذاکره‌کننده دولت در گفت‌وگو حضور دارند. بر اساس تحلیل راهبردی از جایگاه و نقش زنان افغانستان در مذاکرات صلح، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای زنان در مذاکرات صلح با توجه به دیدگاه صاحب‌نظران (نخبگان، فعالان حوزه صلح و زنان و اعضای هیأت مذاکره‌کنندگان) مورد شناسایی قرار گرفته است که به این ترتیب‌اند: همان‌طور که در جدول مشخص شده است، نقاط قوت زنان در صلح ۱۷ مورد شناسایی شده است و نقاط ضعف زنان ۶ مورد را نشان می‌دهد. این برخلاف تصوراتی است که زنان را در این مذاکرات بیش از حد ضعیف می‌پندارند. به همین ترتیب، فرصت‌های فراروی زنان که در محیط وجود دارد هم بر اساس آنچه در جدول آمده، ۳۱ مورد را نشان می‌دهد و تهدیدهای موجود در محیط که عامل خارجی دارد، ۱۳ مورد است. این، نشان‌دهنده این است که زنان افغانستان از فرصت‌های بی‌ظنیری در پروسه صلح برخوردارند که می‌توانند از آن‌ها به نفع خود استفاده کنند. استراتژی‌های برآمده از تحقیق، سیستم سهمیه‌بندی را برای زنان در صلح و بعد از صلح به عنوان یک گزینه خوب پیشنهاد می‌کند و این راه‌کار به بسیاری از نگرانی‌های زنان در خصوص مذاکرات با طالبان پایان می‌دهد. همین‌طور، راه‌کار دیگر برآمده از این تحقیق، افزایش حضور زنان در مناصب عالی دولتی در داخل کشور بر اساس شایسته‌سالاری و لیاقت است تا شمار زنان قدرتمند و تأثیرگذار در افغانستان افزایش یابد. به همین ترتیب، بهره‌گیری از تجربه بن و دخیل‌سازی جامعه جهانی و نهادهای بین‌المللی در فرایند مذاکرات صلح و پس از آن، راهبرد دیگری است که این تحقیق ارائه می‌دهد. در اخیر هم این پژوهش، راهبرد بهره‌گیری از نهادهای مدنی و حقوق بشری را پیشنهاد می‌دهد که حضور آن‌ها در فرایند مذاکرات می‌تواند به نفع زنان ختم شود.

منابع

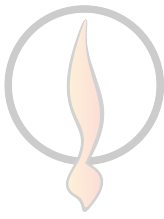
۱. آزادمنش، شکرپه و احسان‌الله غفوری (۱۳۹۹)، «مشارکت زنان در پروسه صلح افغانستان؛ مطالعه موردی»، کابل، واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان (AREU) با همکاری زنان ملل متحد، بازیابی شده از www.areu.org.af.
۲. بوریایی، زهرا و شهلا باقری (۱۳۹۷)، «آسیب‌شناسی راهبردی رشته مطالعات زنان در ایران؛ کاربست مدل SWOT»، مجله تحول در علوم انسانی، دوره اول، شماره ۱.
۳. جعفری، فاطمه (۱۳۹۸)، مشارکت سیاسی زنان در افغانستان، کابل، مؤسسه انتشارات مقصودی، چاپ دوم.
۴. رسولی، یاسین (۱۳۹۵)، «دستاورد‌های برگشت‌پذیر زنان افغانستان»، فصلنامه اندیشه معاصر؛ ویژه مطالعات زنان، سال دوم، شماره ۵.
۵. قانون اساسی افغانستان؛ تاریخ نشر جریده رسمی ۱۳۸۲، شماره مسلسل ۸۱۸.
۶. مولوردی، شهیندخت (۱۳۹۶)، موازین بین‌المللی حقوق زنان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم.
7. Boswinkel, L., Göth, T., & Kamminga, J. (2019). Because She Matters: Ensuring women's meaningful participation in peacebuilding in Afghanistan. Cordaid, Cordaid, Oxfam. doi:10.21201/2020.6430
8. Dobbins, J. & Shinn, J. (2011). Afghan peace talk: a primer. Pittsburgh: the RAND Corporation. Retrieved from (<http://www.rand.org/publications/permissions.html>).
9. GÜREL, E. & TAT, M. (2017). SWOT ANALYSIS: A THEORETICAL REVIEW. The Journal of International Social Research, 10(51). doi:<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1832>.
10. IPTI, (. (2019). Women in Peace & Transition Processes: Afghanistan (2001-2005). Geneva: The Graduate Institute of International and Development Studies. Retrieved from <https://www.inclusivepeace.org/sites/default/files/IPTI-Case-Study-Women-Afghanistan-2001-2005.pdf>.
11. Larson, A., Coburn, N. (2020). Solidarity, Strength and Substance: Women's Political Participation in Afghanistan. Afghanistan Research and Evaluation Unit.
12. O'Reilly, M., Ó Súilleabháin, A., & Paffenholz, T. (2015). Reimagining peacemaking: women's roles in peace. New York: International Peace Institute.
13. Paffenholz, T., Ross, N., Dixon, S., Shluchter, A.-L., & True, J. (2016). Making women count - not just counting women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations. Geneva: Inclusive Peace and Transition Initiative (The Graduate Institute of International and Development Studies) and UN Women.
14. Parry, A. W. (2019). AFGHAN PEACE PROCESS. INSAMER.
15. Quie, M. (2017). Undermining Dichotomies: Women and the Peace Process in Afghanistan. GÉNEROS –Multidisciplinary Journal of Gender Studies, 6(1), 1187-1207.
16. Rehn, E. & J. Ellen (2002). Women, War and Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building. New York: United Nations Development Fund for Women (UNIFEM).
17. Schirch, L. (2013). Conflict Assessment and Peacebuilding Planning: Toward a Participatory Approach to Human Security. London: Kumarian press.
18. Security Council resolution 1325 (2000) on Women and peace and security. Retrieved from http://www.un.org/ruleoflaw/files/res_1325e.pdf.
19. Tunney, E. (2017). Report on current training methods for peace building and conflict prevention. Peace-Training.eu.
20. UN Security Council resolution 2122 on women, peace and security (2013). Retrieved from <https://undocs.org/s/res/2122> (2013).

21. United Nations Fourth World Conference on Women: Declaration and Platform for Action. (1996). International Legal Materials, 35. Doi: 10.1017/s0020782900032794.
22. United Nations Security Council Resolution 2242 (2015) on Women, Peace and Security. Retrieved from <https://undocs.org/en/S/RES/2242> (2015).
23. UNWomen. (2018). Women's meaningful participation in negotiating peace and the implementation of peace agreements: Report of the Expert Group Meeting. New York: UN Women in preparation for the UN Secretary-General's report on Women and Peace and Security. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/10/egm-report-womens-meaningful-participation-in-negotiating-peace>.
24. YOSHIDA, K. & LINA, C. (2021). The nature of Women, Peace and Security: a Colombian perspective. International Affairs, 97(1), 17-34.

۲۵. منابع مصاحبه‌های صاحب‌نظران و متخصصان

۲۶. احمدی، محمدامین (۹ دسامبر ۲۰۲۰)، «اگر مبارز نشوید، شکست خواهید خورد» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۲۷. اشرفی خراسانی، عبدالهدی (۹ دسامبر ۲۰۲۰)، «حضور بانوان در گفت‌وگوهای صلح، نماینده هویت ترقی طلب زنان افغانستان است» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۲۸. اکبر، شهرزاد (۲۲ نوامبر ۲۰۲۰)، «فهم مشترک از جایگاه زنان در جامعه؛ آنچه باید از گفت‌وگوهای صلح به دست آید» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۲۹. انوری، ناجیه (۱۵ سپتامبر ۲۰۲۰)، «تمام موانع گفت‌وگوی صلح از بین خواهد رفت» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۰. بشیری، هاجر (۲۲ نوامبر ۲۰۲۰)، «به تعهدات طالبان باور نداریم» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۱. بهزاد، معصومه (۲۳ نوامبر ۲۰۲۰)، «طالبان قادر به سلب هویت زنان نخواهند بود» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۲. ثاقب، حمیرا (۱۹ جولای ۲۰۲۰)، «جای خالی نمایندگان جامعه مدنی در مذاکرات صلح، فرصت‌های زیادی را از زنان خواهد گرفت» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۳. حسینی، سید اعصاف (۹ دسامبر ۲۰۲۰)، «چگونگی سرنوشت حقوق زنان در جامعه پساصلح؛ موضع گنگ طالبان بوی سرکوب می‌دهد» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۴. خلیلی غوری، نگینه (۲۲ نوامبر ۲۰۲۰)، «پیام حضور زنان در مذاکرات برای طالبان؛ زنان جنس دوم نیستند» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۵. رضایی، مینا (۱۶ سپتامبر ۲۰۲۰)، «حکایت زنان از بیم و امید در مورد پیامد گفت‌وگوهای صلح؛ اولین حسی که به سراغم می‌آید، ترس است» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۶. زهرا نادری، فرخنده (۶ دسامبر ۲۰۲۰)، «زنان باید در چند سنگر بچنگند» [متن مصاحبه با وب‌سایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrm.af/fa>
۳۷. زهرا نادری، فرخنده (Mar 9, 2019)، «مذاکرات صلح آزمون بزرگ برای زنان» [ویدیوی مصاحبه با رادیو آزادی]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=-26iFWw2S8I>
۳۸. سرایی، حبیبه (Feb ۲۴, ۲۰۲۱)، «بی‌توجهی به حقوق زنان در توافق‌نامه آمریکا-طالبان نقطه ضعف این سند است» [ویدئوی مصاحبه با رادیو دری صدای آمریکا]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=uWeqqK3syU8>
۳۹. سرایی، حبیبه (Habiba Sarabi Discusses Doha Talks | TOLONews Interview, Oct 1, 2020)، [ویدیوی مصاحبه

- با طلوع نیوز]. بازیابی شده از https://www.youtube.com/watch?v=r_iSqwGusj8
۴۰. سرابی، حبیبه (Sep 16, 2020)، «گفت‌وگو با حبیبه سرابی، عضو هیأت‌گفت‌وگویی کننده دولت افغانستان»، [ویدئوی مصاحبه با تلویزیون] ۱، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=drzC0N9r2h1>
۴۱. سلیمی، حلیمه (۱۶ سپتامبر ۲۰۲۰)، «ضعف تیم مذاکره‌کننده دولت، از زنان قربانی خواهد گرفت»، [متن مصاحبه با وبسایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrn.af/fa>
۴۲. سمر، سیما (۱۸ حوت ۱۳۹۸)، «سیما سمر: حضور معنادار زنان در روند صلح حیاتی است»، [متن مصاحبه با روزنامه اطلاعات روز]، بازیابی شده از <https://www.etilaatroz.com/94329/sima-samar-meaningful-presence-of-afghan-women-in-peace-process-is-vital>
۴۳. سمر، سیما (One Year Since US-Taliban Deal Signed | TOLONews Interview) «Feb 28, 2021»، [ویدئوی مصاحبه با طلوع نیوز]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=XaLrqQBfGg>
۴۴. عاطفی، اورانوس (۹ دسامبر ۲۰۲۰)، «هنوز حرف امیدوارکننده‌ای نشنیده‌ایم»، [متن مصاحبه با وبسایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrn.af/fa>
۴۵. فرید، ناهید (Sep 13, 2020)، «نگرانی زنان از توافق صلح حکومت با طالبان»، [ویدئوی مصاحبه با تلویزیون آریانا]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=KvDclksaBBs>
۴۶. کریمی، صحرا (Sep 13, 2020)، «نگرانی زنان از توافق صلح حکومت با طالبان»، [ویدئوی مصاحبه با تلویزیون آریانا]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=KvDclksaBBs>
۴۷. کوفی، فوزیه (Dec 29, 2020) «گفت‌وگو با فوزیه کوفی عضو هیأت‌مذاکره‌کننده»، [ویدئوی مصاحبه با رادیو آزادی]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=HaTNPojrpzY>
۴۸. کوفی، فوزیه (Sep 17, 2019)، «فوزیه کوفی از مذاکره‌کنندگان صلح افغانستان: به عبارت دیگر»، [ویدئوی مصاحبه با تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی]، بازیابی شده از <https://www.youtube.com/watch?v=QwfirdzP5k8>
۴۹. مشعل‌بیگی، شمیلا (۲۶ اگوست ۲۰۲۰)، «نمی‌خواهیم به دوره سیاه طالبانی بازگردیم»، [متن مصاحبه با وبسایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrn.af/fa>
۵۰. موحد، زینب (۲۲ نوامبر ۲۰۲۰)، «باید منسجم شویم»، [متن مصاحبه با وبسایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrn.af/fa>
۵۱. موسوی، سید عسکر (۲۲ نوامبر ۲۰۲۰)، «آنچه در دوحه می‌گذرد، ربطی به افغانستان ندارد»، [متن مصاحبه با وبسایت شبکه جامعه مدنی و حقوق بشر]، بازیابی شده از <https://cshrn.af/fa>

بنیاد اندیشه
تاسیس ۱۳۹۴